

هزینه کتابت و تذهیب دیوان کبیر شمس وقف شده بر تربت حضرت مولانا

توفیق ه. سبجانی*

(انجمن آثار و مفاخر فرهنگی)

نسخه نفیسی از کلیات شمس در دو مجلد در کتابخانه موزه مولانا در قونیه نگهداری می‌شود که گذشته از نفاست تذهیب و حسن خط از نظر صحت محتوا و کمال نیز حایز اهمیت فراوان است. در این مختصر مجال اطالۀ کلام نیست. در برگ ۱۴۶۰ جلد دوم درون هفت دایره مطالبی از راست به چپ و مرتبط به هم نوشته شده که مفاد آن چنین است که کتاب به رسم مطالعه امیرساتی المولوی کتابت شده است. درباره این امیرساتی المولوی و کاتب و سال کتابت و دیگر ویژگی‌های این نسخه مطالبی به تفصیل در جای دیگر نوشته‌ام. آنچه توجه و اشاره به آن در اینجا اهمیت ویژه‌ای دارد، یادداشت‌هایی است که درباره نحوه تهیه این نسخه و کیفیت فراهم آوردن کاغذ و مقدمات کتابت آمده است. مایه تأسف است که کلماتی مربوط به کاغذ و... در حین مرمت کتاب بر اثر بی‌توجهی در برش قطع شده است. آنچه به این مقاله ارتباط دارد نوشته زیر است که در پانزده سطر به خط نسخ شبیه به نستعلیق دیوانی به چشم می‌خورد:

این دیوان العشاق بر سبیل ارث به بنده ضعیف نحیف مستجد بن ساتی المولوی الارزنجانی - احمد الله خاتمه - افتاد چون در حضرت تریه مطهر منور مقدس خداوندگار - قدس الله سره العزیز - دیوان مکمل نبود این دیوان را به حضرت تریه مذکوره آورده وقف نهاده شد کی عاشقان و صادقان در حضرت تریه مطهره مذکوره مطالعه فرموده استفاده یابند و بخیر یاد کنند اما بجای دیگر نقل نکنند و حضرت چلبیان و شیخ زاویه بجای دیگر نقل نکنند و نبرند و بدیگری نبخشند و ندهند و این دیوان را وقف حضرت تر به دانسته از آیت توبیخ ﴿فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم﴾ [بقره، ۱۸۱]، محترز و مجتنب باشند و تبدیل نکنند تحریراً فی غرة محرّم المکرم لسنة اثنتی عشر و ثمانمائه الهجریه.

در پایین دوایر از راست به چپ شبیه به توفیق نوشته زیر را افزوده‌اند، یکی دو کلمه آن قابل خواندن نیست: کاغذ این کتابت اسرار و معانی [را] بنده ضعیف ساتی بن الحسن المولوی از دمشق قصدا آورده است (؟) و شش هزار درم برسوم کاتب و تذهیب به مصارف رسانیده تا چون صاحب دلان و عاشقان به مطالعه مشرف شوند به دعای خیر یاد آورند. انشاء الله تعالی.

در قسمت پایین صفحه و بیرون جدول در سه سطر به طور مورّب نوشته زیر دیده می‌شود که بخشی از آن در متن و حاشیه از میان رفته است:

هو

نود و پنج طبق کاغذ قطع بزرگ جهت کتابت مثنوی معنوی [...بریده شده]

در ثانی عشرین جمادی الاول [...بریده شده]

از نوشته اول استنباط می‌شود که این دیوان کبیر که به نام امیرساتی المولوی استنساخ شده بر سبیل ارث به پسرش مستجد انتقال یافته و او نیز به آن دلیل که در تر به یعنی در آرامگاه مولانا نسخه صحیح و کامل وجود نداشته به شرط آنکه هیچکس، حتی چلبیان و شیخ درگاه آن را به جای دیگری نبرند و به کسی امانت ندهند، در غرة محرّم سال ۸۱۲ وقف کرده است.

در نوشته دوم، ساتی المولوی توضیح می‌دهد که کاغذ مورد نیاز دیوان را از دمشق وارد کرده و برای کتابت و تذهیب کتاب شش هزار درم هزینه کرده است و نیت وی آن بوده است که صاحب دلان و عاشقان به هنگام مطالعه او را به دعای خیر یاد کنند.

* دکترای زبان و ادبیات فارسی.

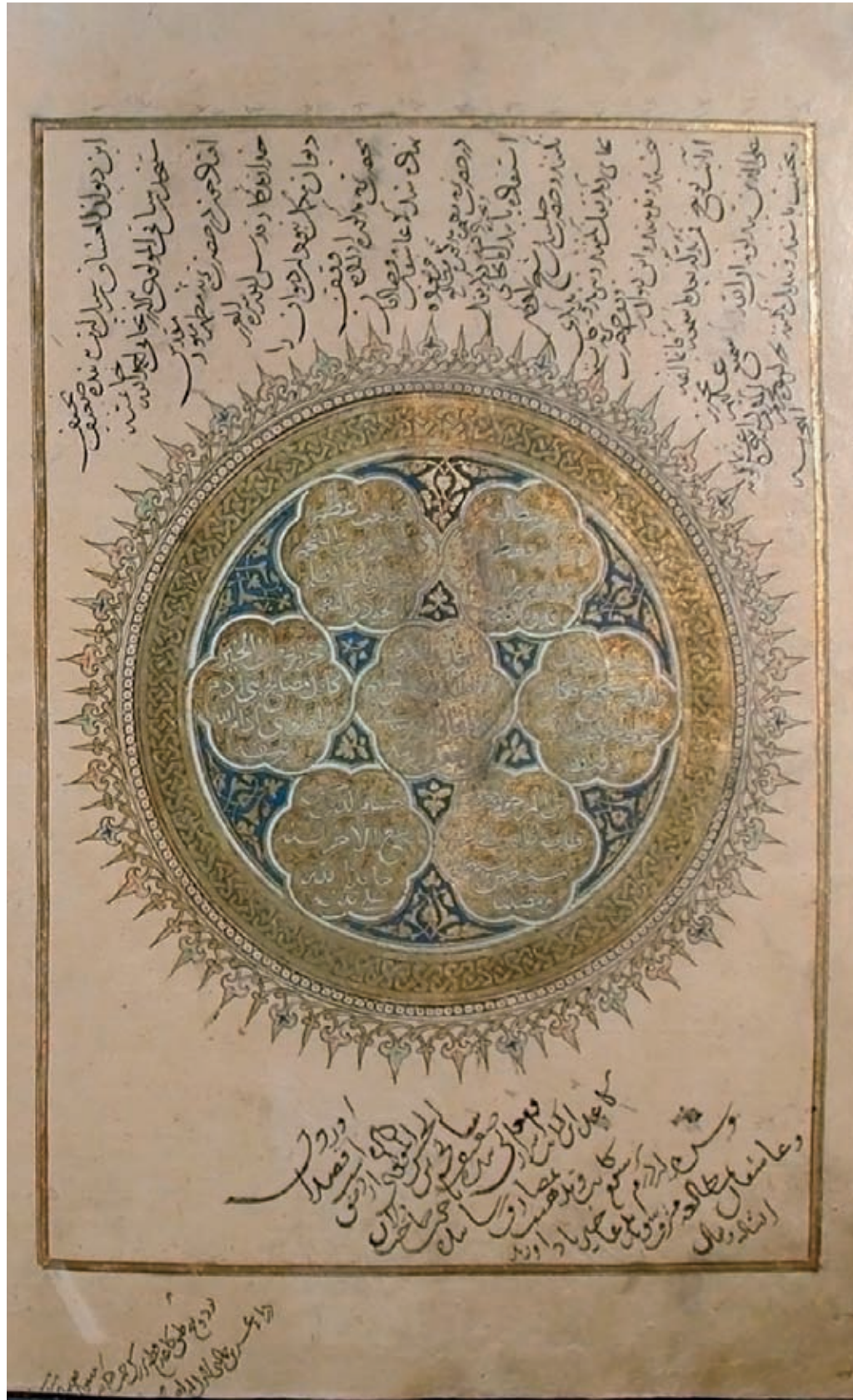
سومین نوشته هم که بخشی از آن در مرمت متن و حاشیه کتاب از میان رفته، معلوم می‌کند که برای تهیه نسخه‌ای از مثنوی، نود و پنج طبق کاغذ قطع بزرگ مصرف شده است. این نوشته در بیرون جدول طلایی پایین ثبت شده است. این مثنوی که در اواسط رجب سال ۷۷۳ به خط حسن بن عثمان یعنی کاتب همین دیوان کبیر استنساخ شده، در کتابخانه موزه به شماره ۱۱۱۳ محفوظ است و در این تردیدی نیست.

مرحوم استاد مجتبی مینوی در نامه‌ای که به استاد مرحوم بدیع الزمان فروزانفر نوشته و آن مرحوم در پیشگفتار کلیات شمس تبریزی (۱: یج) نقل کرده، عیناً چنین است:

این نسخه بعدها از آنجا دزدیده شده بود و پانزده سال قبل (تقریباً در سال ۱۳۲۰ یا ۱۳۲۱ شمسی) دولت ترکیه آن را از متصرفین خریده و بار دیگر بر سر تربت مولانا نهاده است. یک مثنوی هم با این نسخه همراه بوده که آن را همین حسن بن عثمان مولوی در ۷۷۳ق^۱ برای امیرساتی نوشته و آنجاست که وی پسر حسام‌الدین حسن نامیده است. سنگ قبری از حسام‌الدین حسن نامی «ابن صدرالدین محمد ابن چلبی حسام‌الحق و الملة» در قونیه موجود است که تاریخ فوت او را ۱۲ شوال ۷۴۹ ثبت کرده و این را سنگ مزار پدر امیرساتی بیگ می‌دانند یعنی آن حسام‌الدین حسن پدر ساتی را که در آخر آن نسخه مثنوی مذکور است با این حسام‌الدین حسن نوه چلبی حسام‌الدین که در این سنگ قبر یاد شده است یکی می‌دانند.

^۱ مرحوم فروزانفر ۷۷۳ نوشته‌اند، با آنکه مرحوم گولپینارلی ۷۷۳ هجری و معادل میلادی آن را ۱۳۳۲ در چند مورد قید کرده است، اما با توجه به فراغنامه عربی که آن مرحوم در فهرست کتاب‌های عرضه شده در موزه مولانا عیناً نقل کرده: «تم الكتاب... فی اواسط شهر رجب الاصم لسنة ثلاث و سبعین و سبعمائه.» (فهرست، ص ۲۳۵) مسلم می‌شود تاریخی که مرحوم فروزانفر قید کرده، صحیح است.

صفحه عنوان دیوان کبیر شمس تبریزی، به تاریخ ۸۱۲ق (قونیه، موزه آرامگاه مولانا جلال الدین رومی).